

**NORSK
HÅNDBVERKSINSTITUTT**
SENTER FOR IMMATERIELL KULTURARV

ÅRSRAPPORT 2019–2020

**Av Berit Osmundsen, båtbygger
Stipendiat i båtbyggerfaget ved Norsk håndverksinstitutt
01.10.2020**

Innholdsliste

Innleiing og problemstilling	3
Metode	5
Skildring av prosessen.....	6
Resultat	8

Eit utval hogga og grovhøvla halsaemne.

Innleiing og problemstilling

Denne rapporten må lesast som ei fortsetting av førre års rapport. Eg har vidareført arbeidet med å sette meg inn i bygginga og bruken av dei større båtane i oselvartradisjonen. I år har eg brukt mest tid på å ferdigstille åttringmodellen og starte opp bygginga av fullskala åttring.

Hovedproblemstilling: Det er svært få store oselvarar bevart i dag og eg har ikkje klart å finne alnastavar for båtar lengre enn seksæring på 12 ½ båtalén. Ladromsbåtane var bygd opptil 18 båtalén, men den største som er å finne i dag er på litt drygt 15 båtalén. På slutten av 1990-talet vart det bygd tre store tolværingar på 18 alén ved Oselvarverkstaden. Det var Harald Dalland som var byggmester for dei båtane, og han som bestemte skapet på dei.

Harald Dalland var ein svært dyktig båtbygger, men eg veit ikkje kva han hadde å halda seg til under byggeprosessen, eller kor nær desse båtane er slik denne storleiken oselvar var. Eg er derfor usikker på kor tradisjonelle måla i desse tre båtane er. På grunn av dette har eg ikkje lagt så stor vekt på desse båtane, men konsentrert meg om dei to bevarte brugdebåtane og den vesle åttringen (13 alén) på Tyssen, samt oppmålte seksæringar.

Eg jobbar med dei tradisjonelle prinsippa for å gi båten ulike eigenskapar og ser på kva endringar som kan ha vært gjort mellom seksæringane, åttringen og brugdebåtane for å prøve å komme fram til kva skap/mål skroget til åttringen eg jobbar med skal ha. Eg jobbar vidare med å finne måla ein alnastav til 14 alna åttring skal ha teikna inn, og korleis eg skal bruke desse måla for å skape skrogforma. Då eg ikkje har funnet alnastav til 14 alén lang oselvar jobbar eg ut frå mi forståing av alnastavar til færing og seksæring, samt nokre opplysningar eg fekk av Harald Dalland då eg gjekk i båtbyggarlære. Før eg starta opp dette arbeidet håpa eg å finne både fleire båtar og alnastavar, men jobbar no utifrå eit noko begrensa materiale på båtar og stavar og mine notat etter arbeid ilag med Harald Dalland. Eg håpar framleis at det dyk opp meir undervegs.

Underproblemstillingar: Det er ikkje råd å bygge båt utan å ha ein plan for båtømmeret. Furu til båten skal ha høg kvalitet, være seinvakse, godt utala og spenstig. Dette set grenser for kva dimensjon det er mogleg å få på ein god båtfuru. Når treet vert meir enn 250 år byrjar spensten i veden å verte dårlegare og etter kvart vert veden for stiv og sprø til å verte god båt. Eg har derfor sett på korleis båtborða må planleggast for at dei ikkje skal trekke for mykje bordbreidde. Her har eg mest brukt dei to brugdebåtane og sett på korleis materialane er utnytta og planlagt for å oppnå skrogforma og unngå for breie og lange materialar. Dette må båtbyggaren ha svært god kunnskap om for å kome i mål med båten.

Eg har også jobba med korleis belastningane båten vert utsett for kan fordelast i skroget. Då dette er lette, mjuke skrog der styrken ligg i at skroget fjærer og fordelar kreftene er det viktig å forstå prinsippa i bygging og emneval som til saman gir båten denne eigenskapen. Eit av hovudprinsippa her er at båten skal ha mjukast materiale bak. Sitat frå Harald D.: «Båten skal ta imot framme og sleppe bak». For at kreftene skal få vandre i skroget må tilpassingane mellom delane skroget består av være riktig utført. Det betyr ikkje at alt berre skal passe godt saman og sjå «tett» ut, men det må være fast og laust felt/tilpassa på dei rette plassane. Til dette arbeidet har eg brukt prinsippa eg har lært under færingbygging og samanlikna det med kva eg finn/ser i dei større båtane. Så har eg diskutert funna mine med dei tilsette ved Oselvarverkstaden, og etter dette har eg halde eit foredrag om temaet på eit klinkbåtseminar på Åland. På dette seminaret var fleire av dei beste tradisjonsbåtbyggerane i Norden til stades og vi fekk god tid til samtale etter foredraget.

Kvaringjæ. Ein av to bevarte brugdebåtar (Osellar).

Metode

Eg har i år vurdert oppmålingane mine, gamle alnastavar, linjeføringa i dei få store båtane som er bevart, notat eg har etter Harald Dalland og samtalar med båtbyggjar og fiskar Nils Olav Solbakken. Utifrå dette har eg bygd ein $\frac{1}{4}$ modell av slik eg meiner ein åttring kunne være bygd. Denne modellen har eg presentert for båtbyggjarane på Osellarverkstaden under ei så kalla «Båtslakt». Det foregår slik at eg først presenterar modellen/båten og legg fram mine tankar kring byggeprosjektet/bestillinga, byggeprosessen, tekniske løysingar, materialar, endeleg skrogform med meir. Eg visar både kva eg er nøgd med og kva eg er mindre nøgd med, samt kva eg strevde med eller synest gjekk lett. Båtbyggjarane får deretter kvar for seg legge fram sin vurdering av modellen/båten utifrå korleis dei opplever forma, bordinndeling og tekniske løysingar med meir. Etter den runden snakkar vi om dei synspunkta og vurderingane som har kome fram. Eit av dei viktige spørsmåla under denne felles ettervurderinga er om dei som

oselvarbyggerar kjenner igjen skapet og linjeføringa på modellen som ein oselvar. Til tross for at dette vert ein anna storleik enn dei er vant til å sjå eller jobbe med tenker eg at deira erfaring som oselvarbyggerar har gitt dei eit blikk for kva for form og linjeføring som «ser høveleg ut» .

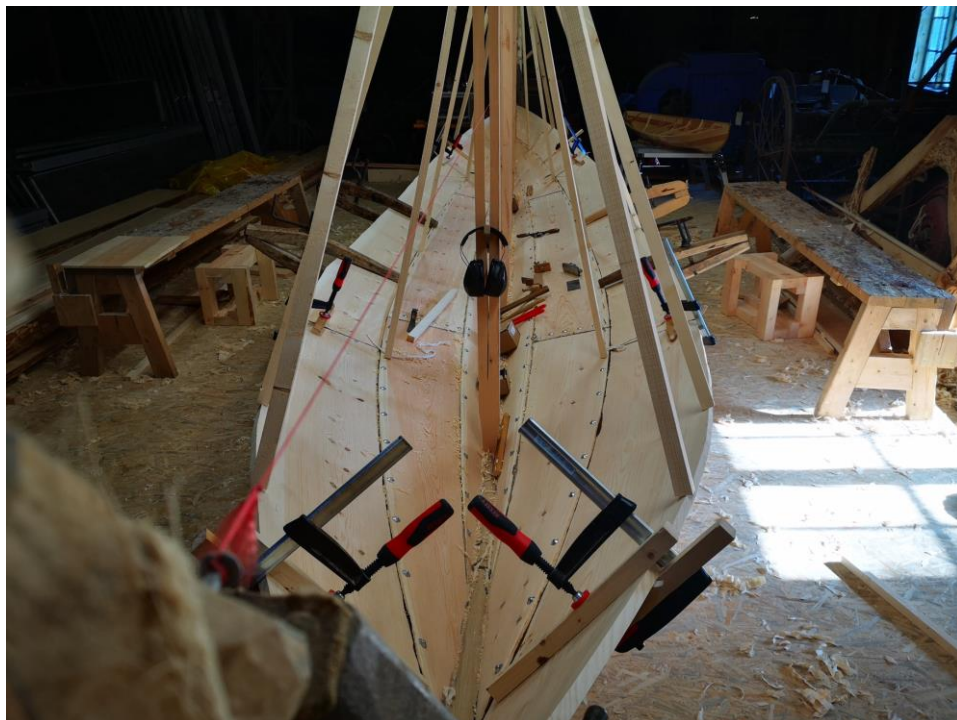
Under båtslakten kom det fram at modellen i grove trekk framstår som oselvar i skapet, men at forma må trimmast og justerast noko. Mellom anna vart det trekt fram at botnskapet (forma på botn) ikkje ser heilt riktig ut. Modellen vert oppfatta som for brei særskilt over midten og bakover oppe på ripa, dette kjem av at botn er for brei og truleg også for flat. Modellen har for flate og breie bakhalsar til at overbøra får gunstig utlegg/vinkel bak i båten. Dette vert vurdert til å kunne ha negativ effekt på korleis båten hiv sjø frå seg bak og at den ikkje heng godt nok i sjøen på aktersjø. Utleget og forma på ripa vart derimot vurdert til å være innafor det ein oselvar skal ha, slik at breddejusteringa må gjerast på kjølrenna og botn, ikkje overbøre og ripe. Etter dette arbeidet har eg starta opp bygginga av den fullskala åttringen og prøver ut måla eg har satt av på ein foreløpig alnastav samt justeringane som vi kom fram til under båtslakten på Oselvarverkstaden.

Beskrivelse av prosessen

Dette året av prosjektet har mest gått med til å ferdigstille båtmodellen og starte opp bygging av fullskala båt. Modellen var ferdig i november 2019, og båtbyggerane på Oselvarverkstaden hadde miniseminar og vurdering av resultatet. I desember starta eg på kjøll, lot og stamn til fullskala åttring. Det vart dessverre ventetid på lokalet eg skulle sette opp båten i. På grunn av ventetida hogg eg ut dei delane eg kunna i Os men måtte vente med å sette dei saman i reiset. Etter nyttår vart det litt skogsarbeid for å få på plass det siste tømmeret eg trengte, samt vidare deleproduksjon til båten i vente på lokale. Eg var også på eit trebåtseminar på Åland. Det vart arrangert i høve oppbordinga av segeljakten Alanta. Eg holdt eit foredrag der og fekk med meg fleire interessante foredrag om ymse sider ved faget.

I mars fekk eg endeleg starte opp i byggelokalet på Hordamuseet. Dette er ein svært enkel verkstad og eg har for det meste jobba med handverktøy. Emna må hoggast til og dimensjonerast og finhøvlast for hand. Å hogge halsabord til færingar er eit arbeid eg er vand med, men å skulle jobbe manuelt med fleire båtbord og hogge ut også underbørene er heilt nytt for meg. Eg har erfart at eg ikkje har heilt optimale høvlar til ein del av dette arbeidet og må lære meg teknikk for å skrubbhøvle og finhøvle vrange båtbord. Her må eg søke kunnskap hos nokon som kan dette betre enn meg.

Dessverre vart Noreg koronastengt ganske raskt etter at eg fekk flytte inn i skuret, og eg måtte ta meg av ein heimeskulesituasjon for dei to ungene mine. På grunn av dette var det svært begrensa kva eg fekk gjort med stipendiatarbeidet frå midten av mars til juni. Det vart også litt vanskelig å samle trådene å komme i gang med arbeidet igjen etter nedseinginga og isolasjonen. Samarbeidet eg hadde planlagt denne våren med den finske båtbyggaren Petter Mellberg vart det ikkje mogleg å gjennomføre, og eg vart meir aleine om arbeidet enn eg hadde tenkt. Eg har ikkje fått tatt tak i mi oppdaging av manglande høvelkunnskap endå då det har vært anbefalt å unngå reising og nær kontakt med andre. Dette vert viktig å fokusere på når høvet byr seg igjen. Etter sommarferien har arbeidet likevel rulla vidare og båten er no omtrent halvferdig.

Resultater

Eg ville gjerne hatt med meg det blikket utanfrå eg tenkte å få gjennom samarbeidet med båtbyggjar frå ein annan tradisjon. Eg håpar framleis at det vert høve til dette i løpet av stipendiatperioden min, men dette avhenger no mykje av virussituasjonen i Norden.

Eg har erfart at denne store båten ikkje treng grovare dimensjon på båtstokkane enn dei mindre båtane om berre båtborða, skytinga og skøyteane er godt planlagt. Men eg treng ½ meter lenger bordstokk. Dei tradisjonelle plassane å skare/skøyte borða og måten å skyte/forme overkanten av borða på gjer det mogleg å utnytte bordstokkane svært godt, og likevel ikkje måtte redusere eller endre den tenkte fasongen på skroget. Dette hadde eg ikkje oversikt og kunnskap om for eit år sidan, og i starten av prosjektet rekna eg med å måtte bruke både eldre og drygare tømmer enn det eg no ser at eg treng.

Eg måtte dessverre hogge halsar og underbørar i god tid før eg var klar til å tilpasse dei på båten. Det vart slik fordi emna må grovhoggast før dei tørkar, og tida det var skogavær passa ikkje med der eg var i byggeprosessen. Dette er ikkje noko problem om båtbyggaren kan båttypen og storleiken, men der har eg mykje å erfare endå. Eg brukte derfor modellen som rettesnor for hogginga av emna. Det var til god hjelp, men eg kom ikkje nærme nok ein god fasong til at det kan sjåast som gode emne. På grunn av dette vart tilpassinga av borða på båten unødig krevjande og eg fekk heller ikkje heilt den forma eg ville på ferdig tilpassa emne. For å få god nok fasong på ferdig felte/tilpassa bord må eg både jobbe utifrå tjukkare emne, vurdere lengda og utlegget mykje betre og ha eit klarare bilde av den ferdige båten enn kva eg var i stand til denne gongen. Det vart krevjande å tilpasse dei ikkje optimalt hogde borða på båten, og eg brukte mykje tid på dette arbeidet. Det var heller ikkje råd å hente nye emne då det var kome for langt ut på året til å hente emne i skogen.

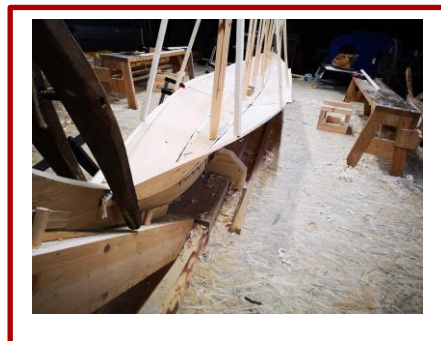
Eg har fått forståing for at eg har meir å lære både når det kjem til handtering av skrubb- og pusshøvel og korleis eg vurderer og utnytter god og dårleg reksaum og saum.

Arbeidet med å få skroget til å fordele og sleppe laus kreftene båten vert utsett for under bruk er viktigare til større båten vert. Dette har eg fått auka forståing for både under oppmålingsarbeid, modellbygging og no fullskala båt.

Eg har dette året fått erfare å arbeide meir aleine enn tidlegare, og meir aleine enn planlagt. Dette er eit resultat av pandemien vi er inne i. Det har til tider vært tungt mentalt å få mindre støtte eller vurdering av avgjerdene eg må ta under bygginga, og det har vært vanskeleg å sei seg ferdig med delar av byggeprosessen då eg heile vegen har måtta vurdere nivået på arbeidet sjølv. På den annan side har eg no blitt tvungen til å ta avgjerder heilt aleine, og ser etter kvart at eg vert tryggare på mine eigne vurderingar. Eg vågar etter kvart å prøve meg fram i større grad og kjenner på ei auka tryggleik på meg sjølv. Samtidig er eg open for at avgjerdene mine kanskje ikkje er optimale når sluttproduktet skal vurderast. Dette har derfor alt i alt truleg vært ei god erfaring å ta med seg vidare, både i planlegging av framtidig arbeid, og med tanke på mi eigen utvikling som båtbyggjar og kunnskapsformidlar. Det er spanande å sjå at åttringen no byrjar å ta form.

Framhalsane prøvst på, Mangler mykje på felling og form

Etter omhøvling og felling er halsane sett fast.

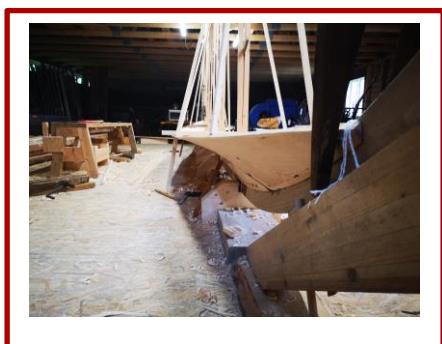
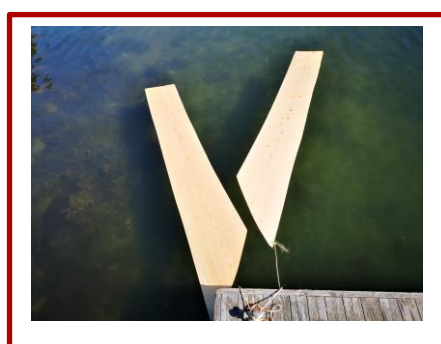
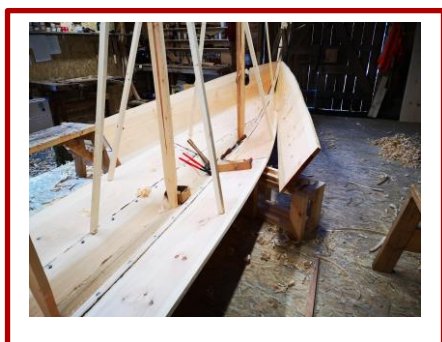

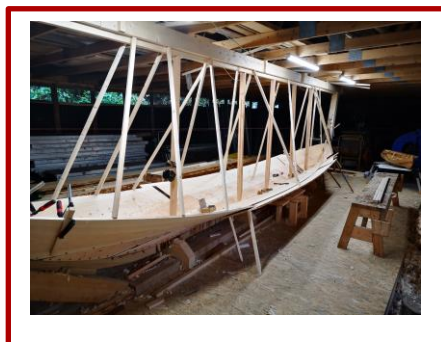
Foto av innløpet.

Underbørerne er høvla og skal bløytast og spennast på båten.

Underbørerne under arbeid.

Snart klar med underbører.